

INTERVIEW

“Woorden veranderen is gewoon andere etiketten plakken op dezelfde categorieën”

Sociolinguïst Sibò Kanobana over de dekolonisatie van taal

Maya Toebat

Dekolonisatie beperkt zich niet tot het herstellen van scheefgetrokken machtsrelaties tussen landen. We dienen ook onze geest te dekoloniseren, en daarin speelt taal een belangrijke rol. Taal is het instrument waarmee we onszelf en anderen definiëren, en onze wereldbeelden vormgeven. Bovendien is taal niet alleen een product van de werkelijkheid, maar ze versterkt die ook. Is het dan niet problematisch dat we termen zoals ‘allochtoon’ blijven gebruiken, en zo niet alleen mensen kwetsen maar ze ook telkens in een sociaal zwakkere positie duwen? Sibò Kanobana, doctoraal onderzoeker sociolinguïstiek (UGent), denkt van wel. Toch gelooft hij niet dat we taal kunnen dekoloniseren door woorden te vervangen. Wel door de structuren achter taal bloot te leggen.

Waarom is het belangrijk om taal te dekoloniseren?

“We gebruiken taal om de werkelijkheid vorm te geven. En aangezien mensen van orde houden, creëren we veel categorieën, vakjes, en vaak ook binariteiten en ongelijkheden in onze taal. Denk maar aan ‘aanwezigheid’/‘afwezigheid’, ‘autochtoon’/‘allochtoon’. Dat zijn allemaal woorden die een hiërarchie in zich dragen, die het wenselijke en het onwenselijke uitdrukken. We gebruiken zulke binaire indelingen constant en kunnen het niet vermijden, want dat is eigen aan taal. Maar we moeten er ons wel bewust van zijn, want door onbewust labels zoals ‘bruin’ of ‘wit’ te blijven gebruiken, reproduceren we racisme.”

Zijn die termen altijd problematisch of is de context ook van belang?

“De context speelt zeker mee. Er is een goed voorbeeld bij woorden die verwijzen naar gender. We hebben het woord ‘vrouw’ en ‘man’, maar er is ook het woord ‘wif’. ‘Wif’ kan je gebruiken in bepaalde contexten door bepaalde mensen. Onder vrouwen kan je de term, denk ik, perfect gebruiken zonder iemand pijn te willen doen. Als een onbekende man je met dat woord aanspreekt, dan is dat echter *fucking* fout. Dat is gewoon een scheldwoord.

Het is dus belangrijk om rekening te houden met hoe een woord circuleert in de maatschappij. Als je puur kijkt naar de semantische waarde in het woordenboek, dan betekent ‘wif’ gewoon vrouw. Je zou dus kunnen zeggen dat het geen probleem is om het woord te gebruiken. Dat is het is wel. Het gaat namelijk niet over de strikte definitie van het woord, maar over de pragmatische betekenis. Hoe circuleert het woord

vandaag? Waar, wanneer en waarom gebruiken we het? Wat doet het woord? Het is cruciaal om daarbij stil te staan.”

Zullen gevoelige termen vanzelf verdwijnen omdat taal constant verandert of moet de dekolonisatie ervan actief gebeuren?

“Taal is heel dynamisch in zijn natuurlijke staat - dus wanneer er geen machtsapparaat achter schuilt dat reguleert hoe we moeten spreken. Taal verandert eigenlijk constant. Toch denk ik niet dat de dekolonisatie vanzelf gaat gebeuren. Maar ik denk ook niet dat we echt moeten ingrijpen. Tenminste, als ingrijpen betekent dat een machtige instelling beslist dat je bepaalde woorden niet meer mag gebruiken. Ik ben tegen die censuur. Dingen verbieden zal eerder contraproductief werken. Wat we wel moeten doen, is een tegendiscours produceren en mensen duidelijk maken dat bepaalde woorden pijnlijk zijn. Die bewustmaking is superbelangrijk. En ik denk dat iedereen daarin een rol kan spelen, niet alleen grote instituten, en ook niet alleen zwarte mensen. Iedereen kan dingen in beweging brengen door erover te praten met vrienden, binnen familie ...”

Bestaat dat tegendiscours alleen uit bewustmaking of ligt de oplossing er ook in woorden te vervangen?

“Woorden veranderen haalt eigenlijk niet veel uit. Je creëert een nieuw woord omdat het oude woord negatieve connotaties heeft, maar die oude connotaties gaan gewoon mee; dezelfde mechanismen blijven erachter zitten. Termen veranderen is dus eigenlijk gewoon andere etiketten plakken op dezelfde categorieën. Sinds de jaren ‘50 zijn we in het Nederlandse taalgebied woorden beginnen te veranderen omdat we het gevoel kregen dat bepaalde termen fout zijn. In het kader van migratie was er bijvoorbeeld een evolutie van ‘gastarbeiders’ naar ‘migranten’ naar ‘allochtonen’, en vandaag spreken we over ‘etnisch-culturele minderheden’. Al die woorden blijven echter de mogelijkheid in zich dragen om racialisering te negeren. Je kan immers zeggen: ‘Er zijn ook witte migranten’ of ‘er zitten ook Europeanen bij’. Waarmee men eigenlijk bedoelt: ‘Het is allemaal niet zo erg.’

Parallel daarmee kan ook het woord ‘zwart’ nog altijd even ontmenselijkend aanvoelen als ‘neger’. Ik begrijp de gevoeligheden, ik begrijp dat het n-woord te pas en te onpas als een scheldwoord gebruikt kan worden en dus problematisch is. Maar als we alleen nieuwe begrippen creëren, dan worden die nieuwe woorden vanzelf weer problematisch. De sociale context, armoede, ongelijkheid en racisme veranderen namelijk niet. Dus de sociaal-demografische groep, waarnaar de woorden verwijzen, sleurt al die dingen gewoon mee.”

Wat kunnen we dan wel veranderen aan ons taalgebruik?

“We moeten meer doen dan woorden vervangen. We moeten ook andere termen zoeken en dingen benoemen die we normaal niet benoemen om het debat in een andere richting te brengen. Recent zijn we beginnen na te denken over hoe we de onzichtbare meerderheid benoemen. Ik vind het spreken over ‘witte’ mensen een heel interessant denkproces, omdat het bepaalde dingen zichtbaar maakt die normaal onzichtbaar of onbespreekbaar zijn. Door ‘wit’ te gebruiken, zie je wat ‘zwart’ is, namelijk een studieobject.

We moeten dus niet opnieuw categoriseren, maar hercategoriseren. We zouden bijvoorbeeld ook meer kunnen spreken over de relaties tussen mensen, in plaats van hen via taal in te delen in groepen die samenhangen met één geëssentialiseerd kenmerk, zoals huidskleur of religie. Als je spreekt over een ‘zwarte’ mens, dan is dat een kenmerk. We kunnen echter ook woorden gebruiken zoals ‘geracialiseerd’, wat geen kenmerk is, maar iets wat je ondergaat. Het proces van hercategoriseren moeten we trouwens zien als nooit af. Het is iets dat elke generatie weer in vraag stelt. Dat is toch mijn wens. Dat we steeds weer de categorieën en relaties die taal uitdrukt, heronderhandelen.”

Taal op een heel andere manier gebruiken, betekent dat ook dat we de denkprocessen achter taal moeten omgooien?

“Ja, de taalkundige veranderingen zullen er niet meteen komen. Daarvoor moeten we eerst de sociale structuren achter taal blootleggen en aanpakken. Het is belangrijk om de wereldbeelden die woorden uitdrukken, te thematiseren via muziek, film, tentoonstellingen, leerkrachten ... Als het gaat over ‘blank’ en ‘wit’, zouden we kunnen uitleggen: Wat is de geschiedenis van ‘blank’?; Waarom zijn we ‘blank’ beginnen te gebruiken?; Wat betekent ‘blank’? We zijn ons daar niet meer van bewust. Het is zoals met de koloniale standbeelden. Ik ben er geen voorstander van om die weg te halen. Ik vind het veel belangrijker om mensen te vertellen waarom die standbeelden daar staan, wat ze betekenen en waar ze vandaan komen. Misschien is dan zelfs het effect dat mensen zelf willen dat de standbeelden verdwijnen.

We moeten dus de gebruiksgeschiedenis van woorden kennen. We moeten weten waar bestaande raciale termen vandaan komen, waarom we ze gebruiken, en welke structuren we in stand houden door ze te gebruiken. De sociale processen achter taal blootleggen is moeilijker dan woorden te vervangen en je zal niet onmiddellijk resultaat zien. Toch is het volgens mij de sleutel om op termijn taal én het wereldbeeld erachter te veranderen.”

In een artikel schrijft u: ‘Taal is niet het doel maar het medium.’

“Inderdaad. Taal is het medium. Het is nu eenmaal het imperfecte instrument dat we hebben om de werkelijkheid vorm te geven en uit te dagen. Dekoloniseren gebeurt door te spreken, te discussiëren over woorden en de ongelijkheden die ze uitdrukken; daar hebben we taal voor nodig. Taal veranderen kan echter niet het doel zijn, want als dat het doel is, dan veranderen we niets aan hoe we naar de wereld kijken. Natuurlijk kan het zijn dat er na een tijd ook veranderingen in de taal zelf sluipen, door te reflecteren over de maatschappelijke structuren die woorden aanduiden. Op een zeker moment zeggen we misschien: ‘Die termen zijn ineffectief in mijn werkelijkheid, dus ik gebruik ze niet meer.’ Maar dat is eerder een effect, niet het doel van de dekolonisatie. Het doel is om te veranderen wat er tussen onze oren zit.”

Maya Toebat (°1998) studeerde taal- en letterkunde (Engels en Nederlands), gevolgd door een master in de journalistiek aan de KULeuven.

e-mail: toebatmaya@gmail.com